

Р. М. Конта

ФЕДІР ВОВК ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ЕТНОЛОГІЇ: СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРИОГРАФІЯ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається питання дослідження в сучасній вітчизняній історіографії кінця ХХ століття проблеми етнологічних наукових здобутків Федора Вовка.

К л ю ч о в і с л о в а: Федір Вовк, історіографія, етнологія, етнографія, народознавство, Наукове товариство ім. Шевченка.

Федір Кіндратович Вовк (1847—1918) увійшов в історію української науки як талановитий етнограф, антрополог і археолог. Вчений дав власне визначення етнології як науки про народи, їх расовий склад і побут, яка охоплює не лише етнічний склад населення, історію народу та його культуру, але й фізіологічні, анатомічні та психічні особливості етносу.

У радянський період постать видатного українського вченого висвітлювалась у дусі марксистсько-ленінської методології з урахуванням ідеологічного чинника. Це призвело до того, що Ф. Вовк був віднесений до когорти «українських буржуазних націоналістів», а його етнологічні наукові здобутки або замовчувались, або свідомо спотворювались. Лише діаспорна історіографія тривалий час була єдиним джерелом об'єктивної інформації про вченого.

У якості вступу до вказаного історіографічного періоду, який розпочався в 1991 р. разом із здобуттям Україною незалежності, на нашу думку, варто виділи праці, які вийшли в другій половині 80-х рр. ХХ ст. в період т. зв. «перебудови», коли в науці відбулися певні зміни пов'язані із послабленням ідеологічного тиску держави, що позначилося і на якості праць присвячених етнологічним здобуткам Ф. Вовка.

Якщо в радянські часи ім'я вченого намагалися забути, бо його праці асоціювалися з українським націоналізмом, то саме в цей період початку відродження української державності вказана причина послужила тим фактором, що посилив інтерес науковців до праць вченого.

У цей час кардинально змінюються підходи до оцінки досягнень Ф. Вовка у етнологічній науці. Вперше зазначена тенденція спостерігається у 1987 р. у статті В. Сарбей і О. Франко [Сарбей, Франко, 1987, с. 148—153]. Тут говориться про Ф. Вовка як «про складну й суперечливу за своїми суспільно-політичними та науковими поглядами людину» [Сарбей, Франко, 1987, с. 148]. Це був перший крок до відходу від однозначного заперечення наукових досягнень вченого та подачі їх виключно у дусі «буржуазного націоналізму». Трактуювання постаті Ф. Вовка як «неоднозначної та суперечливої» дозволили автору дещо відійти від радянських шаблонних оцінок і його етнологічних досягнень. Але цей відхід був ледве помітний, оскільки магістральною лінією вказаної статті є аналіз архіву вченого з метою виявлення його соціалістичних впадобань. Але разом з тим, у статті зазначається, що Ф. Вовк спеціалізувався «на антропологічній та етнографічній тематиці (переважно — східнослов'янській, ще більше — українській)» та не все з його праць витримало випробування часом, оскільки зазначені праці «писалися на засадах буржуазних суспільствознавчих теорій» [Сарбей, Франко, 1987, с. 148].

У 1989 р. за матеріалами особистих фондів В. Хвойки та Ф. Вовка було опубліковано статтю Ж. Кононенко і вже згадуваної нами О. Франко,

в якій окреслено, в тому числі, і дослідження вченого у галузі етнографії [Кононенко, Франко, 1989, с. 118—120]. У цій статті вже відсутні ідеологічні штампи радянської науки та подається короткий перелік основних досягнень Ф. Вовка в галузі етнографії.

Варто відмітити, що співавтор цієї статті О. Франко в подальшому стала найбільш відомою дослідницею творчості вченого. У цьому ж році виходить її наступна стаття «Народознавчі праці Ф.К. Вовка» [Франко, 1989, с. 15—26], а в 1990 р. з'являються інші праці про вченого (співавтор А. Франко), які торкалися переважно біографічних і загальнонаукових досягнень відомого українського вченого [Франко, Франко, 1990, с. 86—95]. Багато праць дослідниці присвячені різним аспектам діяльності вченого як археолога, громадського діяча, його міжнародним зв'язкам, але ми зупинимося на дослідженнях, які торкаються або безпосередньо присвячені етнологічній діяльності Ф. Вовка.

У 1999 р. О. Франко захистила докторську дисертацію на тему: «Наукова та суспільно-політична діяльність Федора Кіндратовича Вовка» [Франко, 1999, 437 арк.]. Саме із праць дослідниці в Україні розпочинається систематичне вивчення наукової спадщини вченого, зокрема його етнографічної діяльності. О. Франко зазначає: «як етнограф, Ф. Вовк одним із перших у вітчизняній науці застосував науковий метод в етнографії і звернув основну увагу на вивчення побутових особливостей, а не тільки фольклорних, як це практикувалося до цього», він «увійшов в етнографію як серйозний дослідник вільних звичаїв та обрядовості на Україні» та, як наслідок «був основоположником української етнографії і одним із найвидатніших представників загальнослов'янської етнографії» [Франко, Франко, 1998, с. 247—252]. О. Франко звернула особливу увагу на етнографічні дослідження вченого на Західній Україні, дослідила етнографічні експедиції Ф. Вовка у цьому регіоні, проаналізувала його роль у створенні Етнографічного музею НТШ та його етнографічної збірки [Франко, 1997, с. 170—174]. Вона вперше відзначила, що етнологічні висновки Ф. Вовка мали не лише велику наукову цінність, але й суспільно-політичну, оскільки йому «вдалося доказати фізичну, мовну, побутову і духовну спорідненість всього роз'єданого українського народу від Карпат до Слобожанщини і від Полісся і до Кубані, доказати, що український народ є окремим самобутнім, давнім народом» [Франко, 1997, с. 174].

Окремою темою досліджень, яку постійно піднімала О. Франко, була діяльність вченого в НТШ [Франко, 1997, с. 15—26; Франко, 1998, с. 84—100]. Зокрема, вона відзначає велику роль Ф. Вовка у функціонуванні Товариства, у редагуванні та публікації

етнографічних друкованих видань, у створенні музею товариства та його наповнення, проведення етнографічних експедицій і т.д. У своїх статтях О. Франко дослідила методику роботи з етнографічним матеріалом, зокрема, особливості фіксації фольклорних матеріалів [Франко, 1999, с. 12—20]. Дослідниця відзначає, що вчений у своїх дослідженнях «поєднав критичну науковість, широку документалістику і різноманітні методичні підходи» [Франко, 1999, с. 13].

Окремо слід виділити монографічне дослідження про вченого, яке вперше було видане в 1997 р. у Нью-Йорку як частина книги, до якої ввійшли також бібліографія праць вченого та спогади його дітей [Франко, 1997]. Деяко пізніше перероблений та покращений варіант монографії зі змінною структурою перевидано в Україні у 2000 р. [Франко, 2000]. Останній варіант монографії був написаний на основі вже згаданого нами дисертаційного дослідження, яке вийшло роком раніше. У ньому, як і в дисертаційному дослідженні, окремий підрозділ присвячений етнографічним студіям Ф. Вовка, де детально проаналізована етнологічна діяльність вченого загалом та його робота в Етнографічній комісії НТШ [Франко, 1999, арк. 202—234; 2000, с. 176—211]. У цих дослідженнях наводиться найбільш повна інформація про етнологічну діяльність Ф. Вовка, який характеризується як основоположник української етнографії та антропології.

Відомим дослідником наукової спадщини Ф. Вовка на сьогодні є В. Наулко. Його дослідження торкаються багатьох аспектів наукової діяльності вченого, зокрема, його етнологічних студій. Аналізуючи етнографічну діяльність вченого він відзначає, що ця робота особливо активізувалась «після обрання його у 1899 р. дійсним членом і, 1906 р. — головою Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка у Львові» [Наулко, Франко, 1997, с. 39].

Підсумовуючи методичні принципи роботи вченого, автор приходять до важливих висновків про те, що: «не втратили вагомості і дотепер методичні принципи Ф. Вовка, які стосуються порівняльних досліджень, аналізу етнографічних явищ у їх розвитку, уваги до соціально-економічних факторів та їх впливу на особливості культури» [Наулко, Франко 1997, с. 39].

В. Наулко дав комплексну оцінку Ф. Вовку як науковиці, якому належала низка передових тогочасних етнографічних досягнень, а саме: використовуючи західноєвропейські методологічні та методичні засади вчений вказував на необхідність комплексного вирішення наукових проблем, підкреслюючи, зокрема, що особливості культури народів залежать не лише від середовища їхнього існування та трудової діяльності, а й від багатьох інших чинників (психічних та антропологічних риз).

З кінця 1980-х рр. виходять праці Г. Скрипник, які опосередковано торкаються поставленої

нами проблеми [Скрипник, 1989; 1998]. Основна тематика розвідок Г. Скрипник — проблема українського етнографічного музейництва, яка завершилась написанням докторської дисертації на вказану тематику [Скрипник, 1998]. Вивчаючи експедиційні дослідження Ф. Вовка, авторка відзначає їхню системність та заплановану масштабність — суцільне обстеження усіх історико-етнографічних регіонів, а також пограничних територій. Аналізуючи діяльність вченого відповідно до предмету дисертаційного дослідження, Г. Скрипник відмітила, що «Хведору Вовку належить розробка плану-проекту етнографічних експозицій, що ґрунтувався на засадах еволюційної теорії» [Скрипник, 1998, с. 195].

До вчених, які досліджували наукову спадщину Ф. Вовка переважно в антропологічному вимірі варто віднести С. Сегеда [Сегеда, 1990, с. 29—32; Сегеда, 1994, с. 55—74]. Але і в працях цього дослідника можна виокремити інформацію етнологічного характеру. Зокрема, критикуючи вираз, який вживав Ф. Вовк у своїх працях — «український антропологічний тип», С. Сегеда зазначає, що є помилковим підхід етнологів і антропологів др. пол. ХІХ ст., який базувався на прагненні наділити кожну етнічну групу властивими тільки рисами фізичного і расового типу. Насправді, як зазначає автор на сьогодні «доведено, що межі одиниць антропологічних, етнічних та лінгвістичних класифікацій дуже рідко збігаються» [Сегеда, 1990, с. 32].

В окремих своїх статтях С. Сегеда відзначає несправедливу критику на адресу вченого з боку окремих дослідників радянського періоду, зокрема, В. Дяченка, який намагався висвітлити деякі важливі аспекти етнічної історії українського народу, а саме: намагався показати схожість українців, росіян і білорусів разом із запереченням антропологічної однорідності українського народу [Сегеда, 1997, с. 268]. Автор згадує також і наукову діяльність Ф. Вовка в НТШ, зокрема роботу по збиранню етнографічних колекцій у Галичині, Буковині та Закарпатті та зазначає, що вчений в етнографії залишив не менш помітний слід, ніж в антропології.

Серед когорти вчених, у творчості яких проблема дослідження наукової спадщини Ф. Вовка займала чільне місце, варто виділити О. Таран. Основним напрямком досліджень наукової спадщини авторки були антропологічні студії вченого. Але поряд з цим, О. Таран торкалася проблеми етнологічних досліджень Ф. Вовка, оскільки «на середину ХІХ ст. поняття антропології та етнології чітко не розрізнялися, а етнографію вже тоді розглядали як окрему науку» [Таран, 1999, с. 244]. Представники ж французької антропологічної школи, до якої належав і Ф. Вовк «вважали етнологію не самостійною наукою, а лише розділом антропології» [Таран, 1999, с. 244]. Формуванню наукових поглядів вченого О. Таран присвятила окремих

розділ свого дисертаційного дослідження [Таран, 2003, с. 30—52]. Як зазначає дослідниця, «саме завдяки Хв. Вовку українська етнографія та антропологія на початку ХХ ст. піднялась на один щабель з європейськими народознавчими науками того часу» [Таран, 1999, с. 247].

Окремо слід виділити дисертацію О. Сапеляк [Сапеляк, 1998] та видану на її основі монографію [Сапеляк, 2000] про етнографічні дослідження в НТШ, де комплексно розглянуто питання діяльності Ф. Вовка в цій інституції, зокрема, в Етнографічній комісії. А саме: розглядається проблеми, пов'язані з організацією та проведенням етнографічних експедицій, їх результати; аналізується процес формування етнографічних збірок та їх редагування; вивчається наукова праця Ф. Вовка, створення ним програм зі збирання етнографічного матеріалу та його виступи у західній пресі і т.д. У працях О. Сапеляк науковий доробок вченого аналізується саме під етнологічним кутом зору та у тісному зв'язку з НТШ. Авторка також торкнулася такої важливої проблеми як розуміння Ф. Вовком етнології як науки. Згідно з О. Сапеляк «Федір Вовк інтерпретував етнологію як науку про народи, їх расовий склад і побут, тобто, як синтез антропологічних наук» [Сапеляк, 2000, с. 21—22]. Визначення дослідницею етнології в розумінні Ф. Вовка є досить широким і охоплює низку проблем, якими на сьогодні займаються різні науки. Авторка з'ясувала також особливості вживання термінів «етнографія» та «етнологія» в НТШ, що розв'язало низку проблем теоретичного характеру [Сапеляк 2000, с. 23].

Отже, варто зазначити, що висвітлення етнологічних здобутків Ф. Вовка у сучасній вітчизняній літературі кінця ХХ ст. мало свої особливості, на що вплинула низка факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру. Лише з кінця 80-х рр. ХХ ст. кардинально змінюються підходи вчених в оцінці наукового доробку Ф. Вовка. З'являється низка праць про вченого, де поряд з аналізом його досягнень як антрополога, характеризуються етнологічні та етнографічні здобутки науковця. Окремі дослідники присвячують свої дисертаційні дослідження науковій спадщині вченого, де міститься важлива інформація про діяльність Ф. Вовка як етнолога та його досягнення у цій галузі. Не залишилися поза увагою вчених питання організації та проведення етнографічних і антропологічних експедицій на території України, а також важливої ролі НТШ у становленні та розвитку Ф. Вовка як етнолога. Разом з тим, ще залишається низка проблем пов'язаних із дослідженням етнологічних здобутків вченого, які потребують подальшого вивчення, а тому і на сьогодні продовжують з'являтися праці, в яких вказана проблема є предметом наукового аналізу.

Кононенко Ж.А. Исследования на Полтавщине (по материалам личных фондов В.В. Хвойки и Ф.К. Вовка (Волкова)) / Ж.А. Кононенко, О.Е. Франко // Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины. Второй областной научно-практический семинар 18—19 мая 1989 года. — Полтава, 1989. — С. 118—120.

Наулко В. Учений надзвичайно широкого профілю / В. Наулко, О. Франко // Пам'ять століть. — 1997. — № 1. — С. 39.

Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому Товаристві ім. Шевченка (1898—1939 рр.) / О. Сапеляк. — Львів, 2000. — 208 с.

Сапеляк О.А. Українська етнографія в діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка (1898—1939 р.р.): Дис... канд. іст. наук / О.А. Сапеляк. — Б.м., 1998. — 175 с.

Сарбей В.Г. Парижские уроки / В. Г. Сарбей, О. Е. Франко // Вопросы истории. — М., 1987 — № 11. — С. 148—153

Сегеда С. Антропологічна спадщина Ф. Вовка в світлі сучасних наукових даних / С. Сегеда // Вовк Ф. Антропологічні особливості українського народу. — К.: «Фотовідеосервіс», 1994. — С. 55—74.

Сегеда С. Антропологічні погляди Федора Вовка і сучасна наука / С. Сегеда // Наука і суспільство. — 1990 — № 3. — С. 29—32

Сегеда С. Пам'яті вченого / С. Сегеда // Народознавчі зошити. — 1997. — № 4. — С. 268.

Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г.А. Скрипник. — К.: Наукова думка, 1989. — 304 с.

Скрипник Г.А. Українське етнографічне музейництво (20-ті — 90-ті роки ХХ ст.) / Г.А. Скрипник — К.: б. в., 1998. — 166 с.

Скрипник Г.А. Українське етнографічне музейництво: становлення та розвиток [Текст]: дис... д-ра іст. наук: 07.00.05 / Скрипник Ганна Аркадіївна ; НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського. — К., 1998. — 407 л.

Таран О. Хв. Вовк і французька школа антропології: формування української наукової антропологічної традиції на поч. ХХ ст. / О. Таран // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах: Зб. наук. пр.: У 2 ч. — К., 1999. — Ч. 1. — С. 244.

Таран О.Г. Наукова спадщина Федора Вовка в галузі антропології: спадкоємність традицій та сучасне бачення [Текст]: дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Таран Олена Григорівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2003. — арк. 30—52.

Франко А. Федір Вовк — вчений і громадський діяч (До 150-річчя від дня народження) / А. Франко, О. Франко // Зерна. Літературно-мистецький альманах українців Європи. — 1998 — № 4—5. — С. 247—252

Франко А.Д. Федор Кондратьевич Вовк (Волков). Биографический очерк / А. Д. Франко, О. Е. Франко // Советская этнография. — Изд. Академии Наук СССР. — М., 1990. — № 1. — С. 86—95.

Франко О. Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Т.Г.Шевченка (До 150-річчя від дня народження) / О. Франко // Народна творчість та етнографія. — К.: Наукова думка — 1997 — № 5—6 — С. 15—26.

Франко О. Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві імені Шевченка / О. Франко // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник

доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. — Львів, 1998. — С. 84—100.

Франко О. Етнографічні дослідження Ф.Вовка в Галичині, Буковині та Закарпатті / О. Франко // Народознавчі зошити. — Львів: Вид. Інституту народознавства НАН України, 1997. — № 3. — С. 170—174.

Франко О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч / О.О. Франко ; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. — К.: Видавництво Європейського університету, 2000. — 378 с.

Франко О. Федір Кіндратович Вовк (1847—1918): дослідження. Спогади. Бібліографія: До 150-ліття з дня народження вченого / О. Франко ; ред. М. Антонович. — Нью-Йорк: [б.в.], 1997. — 381 с.

Франко О. Фольклористична діяльність Ф.Вовка / О. Франко // Народна творчість та етнографія — К.: Наукова думка, 1999. — № 4. — С. 12—20.

Франко О.О. Народознавчі праці Ф.К.Вовка / О. О. Франко // Народна творчість та етнографія. — 1989. — № 6. — С. 15—26.

Франко О.О. Наукова та суспільно-політична діяльність Федора Кіндратовича Вовка [Текст]: дис... д-ра іст. наук: 07.00.05 / Франко Оксана Омелянівна ; Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. — Л., 1999. — 437 арк.

Франко О.О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч / О.О. Франко ; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. — К.: Видавництво Європейського університету, 2000. — С. 176—211.

Р. М. Конта

ФЕДОР ВОVK И ЕГО ВКЛАД
В РАЗВИТИЕ ЭТНОЛОГИИ:
СОВРЕМЕННАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ
ИСТОРИОГРАФИЯ КОНЦА ХХ ст.

В статье рассматривается вопрос исследования в современной отечественной историографии конца ХХ века этнологических достижений известного украинского ученого Федора Вовка. Выделяются хронологические периоды в оценке работ ученого в этнологической науке. Анализируются работы, посвященные научному наследию Ф.К. Вовка. Отмечается, что освещение этнологических достижений ученого в современной отечественной литературе конца ХХ ст. имело целый ряд особенностей.

R. Conta

FEDOR VOVK AND HIS CONTRIBUTION
TO ETHNOLOGY: MODERN
UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY
IN THE LATE XX c.

The article discusses ethnological researches in modern domestic historiography in late twentieth century. Scientific heritage of Fedor Vovk is analyzed. Author review a number of features on ethnological achievements in modern literature of the late twentieth century.